

KIRS ESZTER*

Vojislav Šešelj felmentésének kritikája a felbujtás és bűnsegédlet szempontjából

*ICTY – bűnsegédlet – felbujtás – nemzetközi büntetőjog –
háborús bűncselekmények – emberiség elleni bűncselekmények*

Vojislav Šešelj a Szerb Csetnik Mozgalom alapítója volt, amelyet 1990 decemberében betiltottak a jugoszláv hatóságok. Az 1991 februárjában létrehozott Szerb Radikális Párt elnöke, 1991 júniusától a Szerb Köztársaság Közgyűlésének választott tagja. A délszláv háborúban aktív szerepet játszott. 2016. március 31-én mentette fel az ENSZ által felállított exjugoszláv törvényszék (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY*). Az önkéntesek toborzását, nagy nyilvánosság előtt, politikai üléseken, interjúkban és a hadszíntéren tartott, szélsőséges nacionalista gyűlöletbeszédeit úgy értékelte az ICTY elsőfokú kamarája, hogy azokból *nem következik büntetőjogi felelőssége háborús és emberiség elleni bűncselekményekért*. A háromfős bírói tanács 2:1 arányban döntött. Flavia Lattanzi bíró figyelemre méltó kritikai észrevételekből építette fel részletes és terjedelmes különvéleményét. Az ügyészség fellebbezett az elsőfokú tanács döntése ellen, így a döntés nem jogerős.

A bíróság több felelősségi koncepció szempontjából vizsgálta az elé tárt bizonyítékokat. *Felbujtóként nem találta bűnösnek a vádlottat, a bűnsegédi felelősségét pedig érdemben nem tárgyalta*. A jelen tanulmány e két felelősségi alakzat szempontjából sorakoztat fel érveket amellet, hogy a felmentő ítéletben szereplő indoklás a vonatkozó normák alkalmazása tekintetében több sebből vérzik. A szerző a két felelősségi alakzatra nézve az ICTY joggyakorlatában kialakult sztenderdek ismertetését követően vizsgálja újra a bíróság birtokába került bizonyítékokat, és prezentálja Lattanzi bíró különvéleményének sarokpontjait.

* Dr. Kirs Eszter egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet; Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, kirs.eszter@gmail.com. A tanulmány az OTKA PD 105832. sz. támogatási szerződés keretein belül jött létre.

1. Az ICTY-nak a felbujtó és a bűnsegéd felelősségére vonatkozó sztenderdjei

A Törvényszék joggyakorlatában körvonalazódott az összes, a Statútum által átfogott, illetve bírói jogfejlesztés útján létrejött felelősségi koncepció, azok fogalmi elemei tekintetében éppen ezért már kevésbé jellemző a még eljáró bírói kamarák újító jellegű vitája. Šešelj ügyében sem hajlította a meglévő definíciók kontúrjait az első fokon ítélező kamara. A *tényeket* a bírói értelmezés fősodrába helyezkedve értelmezte, hol vitatható, hol hanyag módon. Éppen ezért a következő sorok rövid ismertetőjét nyújtják az ítélet megszületéséig rögzített, és az abban megerősített sztenderdeknek a felbujtó és bűnsegéd felelőssége kapcsán, hogy azok fényében történhessen meg az ítélet kritikai elemzése.

1.1. A felbujtó felelőssége

A felbujtó felelőssége kapcsán nem alakultak ki parázs, perdöntő viták az ICTY bírói kamarái között. A szakirodalomban is megjelenő, nemzetközi szokásjogon alapuló, általános értelmezés szerint a felbujtó arra buzdít, bátorít más, hogy bűncselekményt kövessen el.¹ A felbujtó a bűncselekmény intellektuális szerzőjeként is kezelhető, s ebből fakadóan bizonyos kontinentális jogrendekben elsődleges elkövetői státuszt nyer, és van, ahol az eshetőleges szándék (*dolus eventualis*) bizonyítása is elegendő a bűnösség megállapításához.² Az ICTY joggyakorlatában a *részesség* felelősségi keretei közé tartozik a felbujtó felelőssége, és a tudati elem szempontjából elegendő a *dolus eventualis* bizonyítása.

A felelősség objektív, *actus reus* (bűnös tett) oldalára tekintve *nem szükséges közvetlen okozati összefüggés bizonyítása* a felbujtó magatartása és a konkrét bűncselekmény elkövetése között: a felbujtás nem kell, hogy elengedhetetlen feltétele legyen a bűncselekménynek. Az ICTY olvasatában elegendő annak bizonyítása, hogy a felbujtó magatartása egyértelműen hozzájárult a bűncselekmény elkövetéséhez.³ Az *Orić-ügyben* 2006-ban hozott, elsőfokú ítélet szerint a felbujtásnak „*bizonyos mértékben befolyásolnia kell a közvetlen elkövetőt*”.⁴ Nincs szükség annak bizonyítására, hogy a felbujtótól származott a bűncselekmény elkövetésének eredeti ötlete vagy terve. Szemben a népirtásra való uszítással, egyéb nemzetközi bűncselekmények esetén nem kell, hogy a felbujtás nyilvános térben történjen, és arra sincs szükség az elmarasztaláshoz, hogy a felbujtó a konkrét bűncselekmény közvetlen elkövetőjének címezze a buzdító szavakat.

¹ WERLE, Gerhard: *Principles of International Criminal Law*. T.M.C. Asser Press, The Hague, 2005, 125. METTRAUX, Guénaël: Instigation. In: Cassese, Antonio (szerk.): *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. Oxford University Press, Oxford, 2009, 376–376; *Blaskić-ügy*, 2000. március 3-i ítélet (ügyszám: IT-95-14), 280.

² VAN SLIEDREGT, Elies: *Individual Criminal Responsibility in International Law*. Oxford University Press, Oxford, 2012, 102–104.

³ *Kvočka és mások ügy*, 2001. november 2-i ítélet (ügyszám: IT-98-30/I-T), 252, 390; *Kordić- és Čerkez-ügy*, 2001. február 26-i ítélet (ügyszám: IT-95-14/2), 387.

⁴ *Orić-ügy*, 2006. június 30-i ítélet (ügyszám: IT-03-68-T), 271.

A *mens rea* (bűnös tudat) elemet vizsgálva a felbujtó szándékának arra kell kiterjednie, hogy előidézzé a bűncselekmény elkövetését, vagy legalábbis tudnia kell azt, hogy buzdító magatartása nagy valószínűséggel bűncselekmény elkövetését eredményezi.⁵ A *dolus eventualis* követelményéről részletesen az *Orić*-ítéletben értekezett az elsőfokú bírói tanács, miszerint a terheltnek el kellett fogadnia annak kockázatát, hogy a felbujtással érintett bűncselekmény nagy valószínűséggel be fog következni, csekélyebb esély van annak elmaradására. A saját magatartása tekintetében a felbujtónak tisztában kell lennie azzal, hogy az befolyást gyakorol a bűncselekmény elkövetőjére, a bűncselekmény vonatkozásában pedig, ha arra nem is terjed ki az egyenes szándéka, el kell fogadnia bekövetkezésének valószínűségét. Nem kell azt bizonyítani, hogy a felbujtó pontosan látta előre, hogy ki és milyen körülmények között fogja elkövetni a bűncselekményt, elegendő a bűncselekmény típusának és alapvető elemeinek ismerete. A bűnsegédlettel egyfajta hierarchikus rendet sugallt az *Orić-kamara*, miszerint, ha az elkövető egyértelműen döntött a bűncselekmény elkövetéséről, az ezt követő bátorítást, morális támogatást inkább „csak” bűnsegédletként lehet értékelni.⁶

1.2. A bűnsegéd felelőssége

A bűnsegédlettel kapcsolatban hosszú ideig egységes megközelítést alkalmaztak az ICTY bírói kamarái.⁷ Eszerint az *actus reus* megállapítható, ha a terhelt szándékosan támogatta, bátorította az elkövetőt, vagy morális támogatást nyújtott neki, ezzel jelentős hatást gyakorolva a bűncselekmény elkövetésére. Az elkövető számára nyújtott anyagi és morális támogatás megvalósulhat például fegyverek rendelkezésre bocsátásában, katonai egységek átengedésében, az elkövetés helyszínén való jelenlétben és a bűncselekmény elkövetésének jóváhagyásában, a menekülő áldozatok feltartóztatásában, vagy éppen a bűncselekmények megelőzésének elmulasztásában.⁸ Nem szükséges annak bizonyítása, hogy közvetlen okozati összefüggés volt a bűnsegéd cselekedete és a bűncselekmény elkövetése között. A bűnsegédlet megvalósulhat a bűncselekmény elkövetése előtt, közben vagy azt követően is, és a támogatás nyújtásának nem feltétlenül kell az elkövetés helyszínén történnie. A bűnsegéd felelősségre vonásához azonban bizonyítani kell az általa elősegített bűncselekmények elkövetését. A *mens rea* tekintetében bizonyítandó, hogy a bűnsegéd tudott arról, hogy a cselekedete támogatja az elkövetőt a bűncselekmények megvalósításában, és jelentős hatást gyakorol az elkövetésre. Tudatának a bűncselekmények alapvető elemeit is át kell fognia, például az etnikai alapú

⁵ *Naletilić- és Martinović-ügy*, 2003. március 31-i ítélet (ügyszám: IT-98-34-T), 60.

⁶ *Az Orić-ügyben hozott ítélet*, 271–279.

⁷ Összehasonlításképpen lásd az angol és német joggyakorlatról: JAIN, Neha: *Perpetrators and Accessories in International Criminal Law – Individual Modes of Responsibility for Collective Crimes*. Hart Publishing, Portland, 2014, 155–197.

⁸ OLÁSOLO, Héctor – ROJO, Enrique Carnero: Forms of Accessorial Liability under Article 25(3)(b) and (c). In: Stahn, Carsten (szerk.): *The Law and Practice of the International Criminal Court*. Oxford University Press, Oxford, 2015, 581.

üldöztetés esetében tisztában kell lennie az elkövető cselekedeteinek diszkriminatív jellegével (anélkül, hogy ő maga osztaná a hátrányos megkülönböztetéshez fűződő elkövetői szándékot).⁹ Ugyanakkor a konkrét, végeredményben általa elősegített bűncselekmény részleteit nem kell ismernie.¹⁰

Látszólag az *actus reus* (a materiális elem) kapcsán válik ketté a különböző bírói tanácsok érvelése. A bűnsegéd által nyújtott segítségnek nem kell minden esetben anyagi természetűnek lennie, katonai vezetői pozíció esetén például megnyilvánulhat morális támogatás, jóváhagyás formájában. Ugyanakkor alapvető feltétel, hogy a segítség *jelentős hatást gyakoroljon* a bűncselekmény elkövetésére.¹¹

A bűnsegéd által nyújtott segítség és a bűncselekmény elkövetése közötti *okozati kapcsolat tekintetében* térnek el a következő álláspontok:

Az egyik értelmezés szerint nincs szükség közvetlen okozati összefüggésre a bűnsegéd asszisztenciája és az elkövetett bűncselekmény között, amint az az általános jogtudományi vélekedésben is megjelenik.¹² Például, ha a vádlott tisztában volt az elkövető sorozatos jogsértéseivel, és ennek ellenére továbbra is támogatást nyújtott neki, ezzel közreműködve a jogsértő gyakorlat fenntartásában, felelőssége bűnsegédként megállapítható.¹³

A másik megközelítés szerint bizonyíthatónak kell lennie, hogy a bűnsegéd azzal a szándékkal biztosította támogatását az elkövető számára, hogy azzal kifejezetten a vád tárgyát képező bűncselekmény elkövetését segítse elő. A bűnsegéd felelősége megállapításához szükséges a „kifejezett irányultság” („*specific direction*”)

⁹ A bűnsegéd vonatkozásában a speciális szándékot feltételező bűncselekmények esetén is érvényesül az általános *mens rea* standard. Például Milorad Krnojelac börtönőrt bűnsegédként vonták felelősségre, mert tudata kiterjedt arra, hogy cselekedetei elősegítik a jogellenes bebörtönzéseket, és hogy az elkövetők etnikai és politikai alapon börtönözték be az érintett muszlim lakosokat. *Krnojelac-ügy*, 2002. március 14-i ítélet (ügyszám: IT-97-25-T), 153. Hasonló érvelés vezetett Radislav Krstić bűnsegédkénti elítéléséhez a népirtás vonatkozásában: nem nyert bizonyítást a népirtásra irányuló szándéka, az azonban igen, hogy a boszniai szerb hadsereg Drina hadtestének parancsnokaként tudott arról, hogy támogatása elősegíti a népirtás elkövetését. *Krstić-ügy*, 2004. április 19-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-98-33-A), 143.

¹⁰ *Simić-ügy*, 2006. november 28-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-95-9-A), 85; *Blaškić-ügy*, 2004. július 29-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-95-14-A), 45-46; *Blagojević- és Jokić-ügy*, 2005. január 7-i ítélet (ügyszám: IT-02-60-T), 727; *Blagojević-ügy*, 2007. május 9-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-02-60-A), 127; *Aleksovski-ügy*, 2000. március 24-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-95-14/1-A), 165.

¹¹ A *Furundžija-ügyben* kihirdetett ítéletben hosszas analízis található a kérdésről. Az ügyben eljáró elsőfokú bírói tanács indoklása kiterjedt többek között a második világháborút követő ítélkezési gyakorlatra, a *Schonfeld*, *Rohde*, *Synagogue*, *Pig-cart parade*, *Dachau concentration camp*, *Auschwitz concentration camp*, *Einsatzgruppen* és *Zyklon B* ügyek vizsgálatára. A második világháborút követően lefolytatott eljárásokból kiindulva állította az *actus reus* tekintetében, hogy a bűnsegéd által nyújtott segítségnek nem kell minden esetben anyagi természetűnek lennie: a szükséges státusz megléte esetén morális támogatás, jóváhagyás formájában is megjelenhet. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a támogatásnak jelentős hatást kell gyakorolnia a bűncselekmény elkövetésére. *Furundžija-ügy*, 1998. december 10-i ítélet (ügyszám: IT-95-17/1-T), 190–257.

¹² CASSESE, Antonio: *International Criminal Law*. Oxford University Press, Oxford, 2008, 214–218; SLIEDREGT 2012: i. m., 112–124; WERLE: i. m., 125–127; OHLIN, Jens: Aiding and abetting. In: Cassese, Antonio (szerk.) 2009: i. m., 239–240.

¹³ *Aleksovski-ügy*, 2000. március 24-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-95-14/1-T), 169–172; *Mrkšić-ügy*, 2009. május 5-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-95-13/1-A), 159; *Lukić és mások ügy*, 2012. december 4-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-98-32/1-A), 424.

elemének bizonyítása. (Ezzel gyakorlatilag a tudati elem mércéjét emelték a vonatkozó bírói kamarák.) Ezen érvelés alapján mentették fel másodfokon Momčilo Perišićet, a jugoszláv hadsereg korábbi vezérkari főnökét.¹⁴

A *Šainović-ügyben* 2014-ben hozott ítéletével – a második világháborút követően hozott bírói döntések, az ICTY saját esetjoga és az állami gyakorlat alapos vizsgálatát követően – a Fellebbviteli Tanács felülírta a *Perišić-ügyben* másodfokon hozott döntés alapját képező megközelítést, miszerint a „kifejezett irányultság” szükséges a bűnsegédi felelősség megállapításához, és a korábbi megközelítést tette irányadóvá a jövőre nézve. A második világháborút követő ítéletek és a szokásjog elemzése arra a következtetésre juttatta, hogy a „kifejezett irányultság” kritériumának követelése nem jelenik meg az állami bíróságok egyöntetű és tartós gyakorlataként. Pusztán annak bizonyítása szükséges, hogy a vádlott tudta, hogy asszisztenciája jelentős mértékben elősegítette a bűncselekmény elkövetését.¹⁵

2. A felbujtó és a bűnsegéd felelőssége a Šešelj-ítéletben

2.1. Šešelj nem felbujtó

Az ügyben eljáró bírói tanács az alkalmazandó jogi sztenderdek körvonalazásában igazodott az addig kialakult esetjoghoz. Az *actus reus* szempontjából annak bizonyíthatóságát követelte meg, hogy a terhelt ösztönző magatartása közrehatott a bűncselekmények elkövetésében. A fent ismertetett, *fennálló sztenderdektől eltérően* hangsúlyozta a felbujtói felelősség megállapíthatósága tekintetében, hogy a felbujtónak különböző meggyőzési módszereket kellett alkalmaznia: fenyegetést vagy a bűncselekmények elkövetőinek tett ígéreteket. A *mens rea* vonatkozásában pedig vagy arra irányuló szándék bizonyíthatóságát követelte meg, hogy a közvetlen elkövetőt a bűncselekmény elkövetésére bírja, vagy legalább annak tudatát, hogy az elkövető a bűncselekményt a felbujtó magatartás hatására nagy valószínűséggel elköveti.¹⁶

A meggyőzési módszerek alatt (különösen arra tekintettel, hogy a Šešelj ügyében ítélező kamara példálózva említette a fenyegetés, illetve ígéretes módszerét) érthetünk széles körben véve bármely meggyőzési technikát, ami alkalmas a fizikai elkövetők befolyásolására. Másfelől, bár az alkalmazandó jogról szóló fejezeten belül nem említi, utóbb, a tények értékelése során megkövetelte az okozati összefüggést a felbujtói magatartás és a konkrét bűncselekmények között.¹⁷ Ez a megközelítés vitatható, hiszen a fent ismertetettek szerint a népirtásra való uszítással szemben,

¹⁴ *Tadić-ügy*, 1999. július 15-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-94-1-A), 229; *Perišić-ügy*, 2013. február 28-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-04-81-A), 26–36. Lásd erről bővebben KIRS Eszter: Bűnsegédlet a nemzetközi büntetőjogban és az elhibázott Perišić-ítélet. In: Csapó Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A ius in bello fejlődése és mai problémái*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2013, 143–156.

¹⁵ *Šainović és mások ügy*, 2014. január 23-i fellebbviteli ítélet (ügyszám: IT-05-87-A), 1617–1651.

¹⁶ *Šešelj-ügy*, 2016. március 31-i ítélet (ügyszám: IT-03-67-T), 294–296.

¹⁷ *A Šešelj-ügyben hozott ítélet*, 333, 343.

egyéb nemzetközi bűncselekmények esetén az elmarasztaláshoz nem szükséges annak bizonyítása, hogy a felbújtó a konkrét bűncselekmény közvetlen elkövetőjének címezze a buzdító szavakat, illetve hogy ez közvetlenül eredményezze a bűncselekmény elkövetését.

Mindezek fényében a következő szempontokból érdemes megvizsgálni a Šešelj ügyében hozott ítéletet: (1) Volt-e olyan pozícióban a terhelt, és alkalmas eszközöket alkalmazott-e ahhoz, hogy jelentős hatást gyakoroljon a bűncselekmények elkövetőire? (*actus reus*) (2) A terhelt beszédei, megnyilvánulásai tartalmaztak-e buzdítást nemzetközi bűncselekmények elkövetésére? (*actus reus*) (3) Tudott-e arról a terhelt, hogy a felbújtói magatartása jelentős hatást gyakorolt a fizikai elkövetőkre, és hogy a felbújtói megnyilvánulásban megjelenő bűncselekmények elkövetésére nagy valószínűséggel sor kerül? (*mens rea*).

2.1.1. Befolyásolási képesség

A bírói kamara elé került bizonyítékok egyértelműen demonstrálták, hogy a vádlott jól ismerte a propaganda módszereit és a tömegek pszichológiáját. Szakértő tanú hívta fel a figyelmet arra, hogy a vádlott 1990 és 1994 között tartott beszédeit a „xenofób nacionalizmus” jellemezte, valamint egy sor közismert, tömegek meggyőzését célzó propagandatechnika, mint a félelemkeltés, az áldozatiság érzetének előhívása, repetitív panelek, negatív sztereotípiák, valamint a jelenségek valóságot torzító elnevezése (mint az etnikai tisztogatás helyett „civilizált lakosságcsere” említése). A propaganda módszereinek elmélyült ismeretét igazolják többek között Šešelj 2002-ben publikált „*A szerb nacionalizmus ideológiája*” című könyvének vonatkozó passzusai, valamint a fasizmus tömegpszichológiájára irányuló tanulmányai.¹⁸

Önmagában az, hogy a meggyőzés, a tömegmanipuláció módszereinek mestere, nyilvánvalóan nem lett volna elegendő a jelentős hatás kifejtésének képességéhez, annak alapját képezte magas hatalmi pozíciója is. A Szerb Radikális Párt elnökeként, a Slobodan Milošević-csel és az általa alapított Szerbiai Szocialista Párttal 1993 őszéig ápolta jó viszonyt és a koalíciós kormányzásban való részvétel adta hatalmi dominancia észszerűen nem vitatható. Ezentúl a csetnik vajda által toborzott nacionalista önkéntesek félistenként tekintettek rá. A bíróság számos bizonyíték birtokába jutott,¹⁹ amelyek arról tanúskodtak, hogy az önkéntesek ideológiai vezérüknek tartották, meg nem kérdőjelezve beszédeit „igazságát”.

A beszédeit széles körben terjesztették minden lehetséges médiaorgánum közvetítésével, legyen az televízió, rádió vagy írott sajtó. A politikai jellegű eseményeken és az önkéntesek toborzása közben, valamint a hadszíntéren tett látogatásai során tartott beszédeit pedig közvetlenül is elérhették a fizikai elkövetőket. Vitathatatlan, hogy Šešelj üzenetei *eljutottak* az elkövetőkhez, és *jelentős hatást gyakoroltak* rájuk.

¹⁸ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 297–299.

¹⁹ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 341.

2.1.2. A beszédek tartalma

A következő kérdés, hogy az elkövetőket elérő és rájuk jelentős hatást gyakorló szövegek, beszédek tartalmaztak-e felhívást olyan nemzetközi bűncselekmények elkövetésére, amelyekre aztán sor került. A felbujtói felelősség megállapíthatóságáról értekezve részletesen tárgyalja az ítélet Šešelj beszédeinek tartalmát és azok körülményeit. A politikai beszédeken túl nyilvánvalóan különös jelentőséggel bírt a felbujtás megítélésében, hogy milyen szavakkal buzdította a hadszíntéren meglátogatott önkéntes katonákat. Ennek feltérképezése során a bírói tanács különböző sajtóorgánumok tudósításaira és tanúvallomásokra hagyatkozhatott.

Számos forrás árulkodott arról, hogy 1991 novemberében, Vukovár eleste előtt „*egy usztasa sem hagyhatja el Vukovárt élve!*” és „*harcoljatok hősiesen ellenük, ne gyakoroljatok kegyelmet!*” üzeneteket hordozó felszólalásokat tett a katonák előtt, illetve a terepen közlekedve, megafonba kiabálva. Figyelembe vette a bírói kamara többsége azt az esetet is, amikor tanúvallomások szerint a terhelt uszító beszédeit követően a jelenlévő körülbelül 50 önkéntes a levegőbe lőtt az „*egy usztasa sem hagyhatja el élve Vukovárt*” felkiáltás kíséretében, ezzel fejezve ki tetszésüket és egyetértésüket.²⁰ Šešelj vukovári jelenlétét saját dokumentumfilmben való szereplése és korábbi, a Milošević-ügyben tett vallomása igazolta. Elmondása szerint az 'usztasa' kifejezéssel kizárólag a helyi szerb lakosságot támadó szélsőséges horvátokra utalt.

A beszédek esetenkénti vizsgálatát követően a bírói kamara arra a megállapításra jutott, hogy egyfelől nem lehet hiteles forrásnak tekinteni az összes médiaorgánumot, ahonnan merítették a tudósításokat, valamint a tanúvallomások alapján sem lehetett egyértelműen azonosítani Šešelj beszédeinek pontos tartalmát. Éppen ezért nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy a beszédek a konfliktus hevében a csapatok harci kedvének gerjesztését célozták, nem pedig a kegyetlenkedésre való felhívást.²¹

Mali Zvornikban 1992 márciusában Šešelj a következőképp szónokolt: „*Kedves csetnik testvéreim, különösen ti, a Drinán túl, ti vagytok a legbátrabbak! Ki fogjuk söpörni a pogányokat Boszniából, és megmutatjuk nekik az utat Kelet felé, ahová tartoznak!*” A többségi véleményben szereplő indoklás szerint ez a beszéd nem elegendő bizonyíték az etnikai tisztogatásra való felhívásra, valamint nem vált bizonyítottá, hogy a beszédnek bármi közvetlen, konkrét szerepe lett volna a bűncselekmények elkövetésében.²² A felbujtó magatartás és az abban megjelenő bűncselekmények közötti közvetlen okozati összefüggés bizonyítása a fent ismertetett szttenderdek szerint nem szükséges. (Bár a beszéd indulatfokozó erejéről árulkodik, hogy az itt tárgyalt, „nacionalista” esemény ellen demonstráló, hozzávetőlegesen 1000 fős tömeg és a szimpatizálók között tömegverekedés tört ki 5-6 perccel a beszéd után.²³) A beszéd fent idézett részletét köznapi jelentés szerint értve nehezen képzelhető el

²⁰ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 314.

²¹ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 306–318.

²² A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 319–328.

²³ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 322–323.

más észszerű értelmezés, mint hogy a szónok a boszniai muszlim lakosság elűzésére gondolt. *A többségi bírói vélemény szerint nem állapítható meg, hogy a terhelt „etnikai tisztogatásra” gondolt volna.*²⁴ A kérdéses események idejére köztudott volt az etnikai tisztogatás elkövetésének súlya és megítélése a nemzetközi közösség által. Reális vajon az elképzelés, hogy potenciálisan bármely tájékozott katonai vagy politikai vezető kifejezetten „etnikai tisztogatásra” buzdítson nyilvánosan? A többségi véleményt alkotók szerint igen.

1992. május 6-án Hrtkovci községben arról szónokolt a terhelt, hogy nincs ott helye a horvátoknak, csak azoknak a „katolikus szerbeknek”, akik a szerbek oldalán hullatják véréüket. Azokat a horvátokat, akik még nem hagyták el a települést, buszokkal fogják elszállítani a horvát határra. A beszéde végén *„horvátok, takarodjatok Horvátországba!”* és *„ez Szerbia!”* felkiáltásokat skandált a hallgatóság. A bíróság ebben az esetben már elismerte, hogy ez a beszéd egyértelműen a kitoloncolásra irányuló felhívást tartalmazott, azonban ismét közvetlen okozati összefüggést követelt meg; következtetése szerint azt nem sikerült bizonyítania az ügyészségnek, hogy emiatt menekültek el a településről a horvátok, és váltak üldöztetés áldozatává.²⁵ A bírói tanácsnak az utóbbi szempontot – a korábban több esetben írottak szerint – az irányadó sztenderdek alkalmazása során irrelevánsnak kellett volna tekintenie. Az a kérdés pedig, hogy okozhatta-e a beszéd a deportálás bűncselekményének elkövetését, a továbbiakban még szóba kerül, a terhelt tudatának perspektívájából.

A döntésben két további, a szerb parlamentben 1992 áprilisában elhangzott beszéd jelenik meg, melyeket egyértelműen háborús bűncselekmények elkövetésére való buzdítás terhelti magatartásaként értékelt. Ezekben a hozzászólásaiban azt a nézetét fejtette ki Šešelj, hogy a horvát lakosság elűzése felfogható egyfajta ellenintézkedésként, válaszul a szerbekkel szemben foganatosított, diszkriminatív intézkedésekre. A képzett politikus elfeledkezett arról az alapvető normáról, miszerint ellenintézkedés címén sem megengedett az alapvető emberi jogi és humanitárius jogi szabályok megsértése. Ez azonban a jelen soroknak nem tárgya, így visszakanyarodva a felbujtói felelősség kérdéséhez: a bírói kamara e beszédek esetében is az okozati összefüggés hiányára hivatkozott. A követelmény irrelevanciáján túl megjegyzendő, hogy a terhelt felelős politikusi minőségében tette a nevezett nyilatkozatokat, amelyek a legmagasabb szinten születő politikai döntésekre voltak kihatással.

Flavia Lattanzi további eseteket, beszédeket foglalt különvéleményébe, melyekkel a terhelt az ő értelmezésében a horvát és muszlim lakosság üldözésére és deportálására uszított, és nyíltan buzdított gyűlöletre, erőszakra és etnikai tisztogatásra. Egy 1992. április 16-i sajtótájékoztatón a következőképpen nyilatkozott: *„Egyértelmű üzenetet küldtünk a horvátoknak, semmi keresnivalójuk Belgrádban, mihamarabb el kell tűnniük innen.”* Egy 1992. április 22-i interjúban: *„Több okból utasítanám ki a horvátokat. Mindenekelőtt a horvátok egyáltalán nem lojális lakói Szerbiának, a nagy többségük a Horvát Demokratikus Közösség külföldi kollaboránsa. [...] Megtorlás lesz ez a horvátokkal szemben cserébe azért, hogy Tuđman kitoloncolt 160 000 szerbet.”* Beszédeiben rendszeresen használt lealacsonyító ki-

²⁴ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 328.

²⁵ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 329–333.

fejzéseket, miszerint a horvátok „becstelének”, „bűnözők”, „történelem nélküli nép”, „egerek”, „vámpirok”, a muszlimok pedig „pogányok”. „Patakokban fog folyni a vér.” „[A szerbeké] kiváló fegyverek, ki fogják folytatni a horvátok szemeit és leszakítják a fejüket a testükről.”²⁶ Lattanzi érvelése szerint nem lett volna szükség annak bizonyítására, hogy Šešelj minden egyes konkrét bűncselekmény elkövetésére buzdítson, és hogy ennek közvetlen eredményeként kövessék el a konkrét bűncselekményeket. Elegendő lett volna annak bizonyítása, hogy a beszédek egyértelműen a horvát és muszlim közösség tagjai ellen irányultak, és a hallgatóság az ellenük alkalmazott erőszakra való buzdításként értelmezte őket.²⁷

A többségi álláspont arra hivatkozott, hogy Šešelj beszédei a folyamatban lévő konfliktus hevében a csapatok harci kedvének gerjesztését célozták, nem pedig a kegyetlenkedésre való felhívást. Azzal kapcsolatban tehát nincs kétség, hogy Šešelj ügyében feltétlenül figyelembe kell venni a fegyveres konfliktus és a régióban élő etnikai csoportok közötti feszültség kontextusát. A konfliktus helyzetében még nagyobb súllyal esik latba egy-egy, az ellenségeskedésben részt vevők által nagyra becsült politikai vagy katonai vezető megnyilvánulása. Akár a politikai döntéseket potenciálisan befolyásoló, parlamenti felszólalásokat, akár a sajtónak adott nyilatkozatokat, akár a fronton hadban állóknak szóló beszédeket nézzük, a nemzetközi bűncselekmények elkövetésére való buzdítás súlyos általános következményekkel jár. Ha a konkrét alapbűncselekményekre nézve a közvetlen okozati összefüggést nem is lehet bizonyítani (amit a jog a fentiek szerint elő sem ír), akkor is nyilvánvaló tény, hogy a széles körben elismert vezető szavai meghatározó iránymutatást jelentettek a fizikai elkövetők cselekedeteire. A beszédek tartalma pedig a jelen esetben kétségkívül bővelkedett szélsőséges, erőszakra és nemzetközi bűncselekményekre buzdító fordulatokban.

2.1.3. Eshetőleges szándék

A felelősségi koncepció ismertetése keretében írtak szerint a felbujtó szándékának arra kell kiterjednie, hogy előidézzé a bűncselekmény elkövetését, vagy legalábbis tudnia kell annak nagy valószínűségéről, hogy buzdító magatartása bűncselekmény elkövetését eredményezi. A felbujtó szándéka tehát lehet eshetőleges.

A beszédek tartalmának tárgyalása során szóba került Vukovár elestének esete, amikor a terhelt hadszíntéren tett, 1991 novemberi látogatása során tartott uszító beszédeit követően a jelenlévő önkéntesek a levegőbe lőttek az „egy usztasa sem hagyhatja el élve Vukovárt” felkiáltás kíséretében, ezzel fejezve ki tetszésüket és egyetértésüket. A kamara birtokában volt azt alátámasztó bizonyíték is, hogy Šešelj 1992. májusi Hrtkovci községben tartott beszédét hallva, a tömeg a „Kifelé usztasák!” és „Horvátok, menjetek Horvátországba, ez Szerbia!” szövegeket kántálta. Figyelemmel arra, hogy Šešelj jól ismerte a propaganda módszereit és a tömeg pszichológiáját, naiv feltételezés lenne azt állítani, hogy ne lett volna tudatában annak, hogy beszédei jelentős hatást gyakorolnak a jelenlévő és a médián keresztül elért

²⁶ Šešelj-ügy, 2016. március 31-i ítélet, Flavia Lattanzi különvéleménye (ügyszám: IT-03-67-T), 99–101.

²⁷ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, különvélemény, 104, 113.

hallgatóságra. Az etnikai tisztogatásra uszító szavakat olyan kontextusban használta, amelyben *nem volt kétséges, hogy az uszításban megjelenő bűncselekmények elkövetése reálsan várható* a megszólított önkéntesektől, hadviselőktől. *Tudnia kellett* arról, hogy nagyon valószínű, hogy buzdító magatartása bűncselekmények elkövetését eredményezi. Ráadásul később, a diszkriminatív intézkedések, a deportálás gyakorlata folyamán, mindezek ismeretében sem változtatott beszédei tartalmán és hangnemén.

2.2. Šešelj nem bűnsegéd

A Šešelj ügyében eljáró bírói kamara nem helyezkedett szembe a *Šainović-ügyben* hozott másodfokú ítélet érvelésével, hangsúlyozva, hogy a felelősség megállapításához bizonyítandó, hogy a terhelt gyakorlati vagy morális támogatása érdemi hatást gyakorolt az elkövetők magatartására, és a bűnsegédnek tudnia kellett arról, hogy hozzájárult a bűncselekmények elkövetéséhez, valamint tisztában kellett lennie a bűncselekmények alapvető elemeivel. Mindez nem jelenti azt, hogy tudnia kellett az egyes konkrét bűncselekményekről. A bírói tanács az ügyészi és védői érvek, valamint az alkalmazandó sztenderd rövid ismertetését követően nemesnek, illetve gondosnak nem nevezhető egyszerűséggel tett hárombekezdésnyi pontot a bűnsegédletről szóló „mondata” végére: (1) A bűnsegédi felelősség esetén ugyanazokkal a tényekkel kellene operálni, mint amelyeket már elemzett a bünszervezeti felelősség kapcsán. (2) A nacionalista propaganda önmagában nem büntetendő, és az önkéntesek toborzása lehetett a háborús törekvések legitim támogatásának manifesztációja. (3) Az ügyészség nem sorakoztatott fel arra utaló bizonyítékokat, hogy a beszédek érdemben elősegítették a bűncselekmények elkövetését.²⁸

Egyszerűen fogalmazva a bírói kamara elmulasztotta részletesen indokolni döntését a rendelkezésre álló bizonyítékok fényében a bűnsegéd felelősségének szempontjából. Ez abban az esetben, amikor az ezt megelőző pontokban a kamara megállapította a terhelt felelősségének hiányát az összes többi felelősségi alakzat esetén, komoly hiányosságot teremt az ítélet indoklásában. A bírói munka hanyagságának súlyát csak tetézi Šešelj uszító propagandában és önkéntesek toborzásában megnyilvánuló tevékenységének megítélése az érintett társadalmakban és a nemzetközi közösségben. Félreértés ne essék, a pártatlan és független bíróság döntését nem diktálhatja a társadalomban született „ítélet”, azonban a Šešeljhez hasonló ikonikus szerepet betöltő terhelt esetén súlyozott jelentősége van a kimerítő, minden releváns részletre kiterjedő indoklásnak. Arra invitálom most az olvasót, hogy tekintse át az elsőfokú kamara fent megnevezett „érveit”, amelyek alapján megállapította a vádlott, mint potenciális bűnsegéd bűnösségének hiányát.

²⁸ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 351–357.

2.2.1. A tényeket már elemezték

Az elsőfokú kamara többségi döntése szerint a bűnsegédi felelősség alaposabb indoklását szükségtelenné teszi a tény, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokat – más felelősségi koncepciók szempontjából – már elemezték. Az igaz, hogy mind a fizikai elkövetés, mind a bűnszervezeti és felbujtói felelősség lehetőségét vizsgálva tárgyalta a bírói kamara Šešelj beszédeit és a toborzás tényét. Ez azonban nem mentesíti a bíróságot a kötelezettség alól, hogy indoklásában újraértékelje a tényeket, egy teljesen más feltételrendszerrel alkalmazott felelősségi koncepció szempontjából.

A bűnszervezet tagjaként megállapított felelősség alapalakzata, amelyet a Šešelj ügyében eljáró kamara vizsgált, feltételezi az egyenes szándékot, amely a bűnszervezet tagjai közös bűntervének megvalósítására irányul, valamint azt, hogy a bűnszervezet bíróság előtt álló tagja érdemben közreműködjön abban. A bűnszervezeti felelősségi koncepciót megalkotó, Dusko Tadić ügyében eljáró bírói tanács különbséget is tett indoklásában a két felelősségi koncepció között. Megállapítása szerint a bűnsegéd esetében nincs szükség közös bűntervre az elkövető és a bűnsegéd között. Az alanyi oldal, a terhelt tudata tekintetében megerősítette a legszélesebb körben elfogadott megközelítést, miszerint nem szükséges szándékosságot bizonyítani a bűnsegéd oldalán, elegendő az arra vonatkozó tudás, hogy a segédlet elősegítette a bűncselekmény elkövetését.²⁹ Ebből nyilvánvalóan következik, hogy egy adott eset körülményei és az ügyben rendelkezésre álló bizonyítékok lényegesen más megvilágításba kerülnek a két különböző felelősségi koncepció vizsgálata esetén.

Ha arra a következtetésre jutott is a bíróság, hogy nincsenek minden kétséget kizáró bizonyítékok arra, hogy a terhelt osztotta az etnikai tisztogatásra irányuló bűnterv szándékát, illetve hogy egyáltalán létezett a bűnterv, *köteles lett volna érdemben értékelni Šešelj beszédeit*, azoknak az általa toborzott önkéntesekre gyakorolt hatását abból a szempontból, *hogy jelentős morális támogatást nyújtottak-e a bizonyított bűncselekmények elkövetőinek*.

A felbujtói felelősség kapcsán a bírói tanács többsége közvetlen okozati összefüggést keresett a beszédek és a konkrét bűncselekmények elkövetése között. E szigorú és szűk fókuszú értelmezés a fent írtak szerint a felbujtás felelősségi koncepciója esetén is kritika tárgyát képezi, és a bűnsegéd felelőssége szempontjából is leszögezhető, hogy a bűnsegéd felelősségének megállapításához *nem szükséges közvetlen okozati összefüggés bizonyítása*. A bíróságnak indokolnia kellett volna döntését abban a tekintetben is, hogy jelentős támogatást nyújtott-e a terhelt az elkövetőknek, annak tudatában, hogy ezzel elősegíti olyan bűncselekmények elkövetését, amelyek alapvető elemeivel tisztában volt.

Végül a közvetlen elkövetői minőség feltételrendszere értelemszerűen tér el lényegesen a bűnsegédletétől. Az, hogy nem került bizonyításra, hogy Šešelj személyesen részt vett volna a horvát és muszlim lakosok kitelepítésében,³⁰ nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a deportálást végrehajtó fizikai elkövetőket ösztönözte, az etnikai tisztogatásra buzdító beszédeivel *morális támogatásáról biztosítva* őket.

²⁹ A Tadić-ügyben hozott fellebbviteli ítélet, 229.

³⁰ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 282–285.

Következésképpen akár a bünszervezeti, akár a felbujtói vagy a közvetlen elkövetői bűnösséget vesszük tekintetbe, elmondható, hogy *a bűnsegéd felelőssége eltérő kritériumok mentén állapítható meg*. Ebből adódóan a bírói kamarának egyértelmű és meggyőző konklúziókkal kellett volna szolgálnia a bűnsegédi felelősség megállapíthatóságának kérdésében.

2.2.2. A legitim háborús törekvések

A többségi döntés szerint nem kizárható, hogy Šešelj a háborús törekvések szolgálatában, legitim módon szónokolt provokatív, lelkesítő, feltüzelő hangnemben, és így sorozott önkénteseket.³¹ Ha ezt az állítást elfogadjuk is, ez önmagában nem zárja ki a bűnsegéd felelősségi koncepciójának alkalmazását. *A bűnsegéd azon magatartásának, amellyel materiális vagy morális támogatást nyújt a bűnelkövetőnek, nem kell jogellenes tevékenységnek lennie*. Ha magatartásával, amely egyébként jogszerűnek tekinthető, elősegítette az elkövetést, és ennek tudatában volt, megállapítható a felelőssége.

Bár az önkéntesek sorozását követően nem állt fenn előjáró-alárendelt viszony az önkéntesek és Šešelj között, több körülmény utal arra, hogy tudhatott az elkövetett bűncselekményekről. Ahogy Lattanzi okirati bizonyítékokra hivatkozva hangsúlyozza különvéleményében, Šešelj maga nevezett ki parancsnokokat az önkéntesek közül, folyamatos kapcsolatban maradt az általa sorozott önkéntesekkel, rendszeresen látogatta őket a hadszíntéren, és jelentéseket kapott a parancsnokaiktól. A bíróság birtokába került olyan bizonyíték is, amely szerint az önkéntesek által elkövetett bűncselekményekről értesülve nem tett semmit az elkövetők felelősségre vonása érdekében, ehelyett más operatív zónába helyeztette át őket. A sorozás folyamatában nem írta elő a jelentkezők előéletének ellenőrzését, holott köztudott volt, hogy az önkéntesek soraiban számos büntetett előéletű jelentkező volt, egyetlen önkéntesekhez címzett beszédében sem szögezte le a humanitárius jogi normák tiszteletben tartásának kötelezettségét, ellenben szisztematikusan indoktrinálta őket a szélsőséges nacionalista ideológián alapuló beszédeivel.³² Minthogy a sorozást követően az általa sorozott önkéntesek a fegyveres erők kötelékébe kerültek, Šešelj *parancsnoki felelőssége* – miszerint elmulasztotta volna megtenni a szükséges és elvárható intézkedéseket az alárendeltjei felelősségre vonása, illetve a bűncselekmények megelőzése érdekében – *nem volt megállapítható* mind a hierarchikus viszony, mind a *de facto* parancsnoki pozíció bizonyíthatósága hiányában, *a fenti tények azonban elegendőnek bizonyulhattak volna a bűnsegédi felelősség tudati elemének megállapításához*.

³¹ A Šešelj-ügyben hozott ítélet, 355.

³² A Šešelj-ügyben hozott ítélet, különvélemény, 139–140.

3. Zárógondolat

Könnyen tűnhetnek a fenti sorok vádbeszédnek, illetve fellebbviteli beadványnak, a szerző a kritikai észrevételek összefoglalása során nem rejtette véka alá ellenérzéseit a felmentés mögötti bírói érvelés kapcsán. Az ítélet indoklásában hibák és hiányosságok éktelenkednek, ezek állnak Vojislav Šešelj felbujtói és bűnsegédi felelősség alóli felmentése hátterében.

Ez azonban nem hatott ki arra, hogy Šešelj felmentő ítéletet lobogtatva térhetett vissza a hazai politikai szférába, fennhangon hirdetve, hogy „*nem érzi magát felelősnek semmiben az 1990-es években történt események kapcsán*”.³³ Ezzel szemben a leköszönő horvát miniszterelnök, Tihomir Orešković deklarálta, hogy Šešelj *persona non grata*, nem kívánatos személy Horvátországban, és ha átlépi az ország határát, letartóztatják.³⁴ Felmentése növelte a népszerűségét Szerbiában, elősegítette a vezetése alatt álló Szerb Radikális Párt törvényhozásba való visszatérését, és annak színeiben indult a 2017-es szerbiai államfőválasztáson. Populista fordulatokkal szónokol újfent a Nagy-Szerbia álmáról. 2017 februárjában például Szerbia legnépszerűbb kereskedelmi televíziócsatornáján, az egyébként szórakoztató tartalmat közvetítő TV Pinken szerepelt. Egy teljes órát kapott, hogy közben izléstelen poénokat csattogtasson az ICTY afrikai származású bírairól, a „*degenerált majmokról*” és a háborús bűncselekmények „*kitalált*” áldozatairól. A stúdióban ülő közönség nevetett és tapsolt. Éppen úgy, mint 1991-ben, amikor a Minimax szerb televízióon viccelődött azzal, hogy a csetnik önkéntesei rozsdás kanállal kaszabolják a horvátokat, hogy a patológusok soha ne tudják megállapítani, vajon a tetanusz vagy a csetnikek okozta sebesülések okozták-e a vesztüket.³⁵

Az ügyészség fellebbezett, az ügyben másodfokon ítélkező bírói tanácstól tehát várhatjuk az elsőfokú kamara mulasztásainak és hibáinak kiküszöbölését.

Abstract

Vojislav Šešelj was acquitted by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia on 31 March 2016. The Trial Chamber of the ICTY assessed evidence on the recruitment of volunteers (who later became perpetrators of international crimes), the defendant's extremist, nationalistic and public hate speeches, and drew the conclusion that he is not responsible for war crimes or crimes against humanity. The present paper discusses gaps and mistakes appearing in the judgement from the point of view of two criminal liability concepts: instigation and aiding and abetting. After briefly summarizing the standards applied by the ICTY, the author presents a re-assessment of the facts referring also to the major arguments of Judge Flavia Lattanzi (dissenting).

³³ <http://www.balkaninsight.com/en/article/balkan-war-crime-suspects-maintain-political-influence-12-02-2016> (2017. 04. 15.).

³⁴ www.balkaninsight.com/en/article/seselj-will-be-arrested-if-enters-croatia-oreskovic-said-08-24-2016 (2017. 09. 01.).

³⁵ www.balkaninsight.com/en/blog/time-travel-with-vucic-and-seselj-02-23-2017 (2017. 09. 01.).